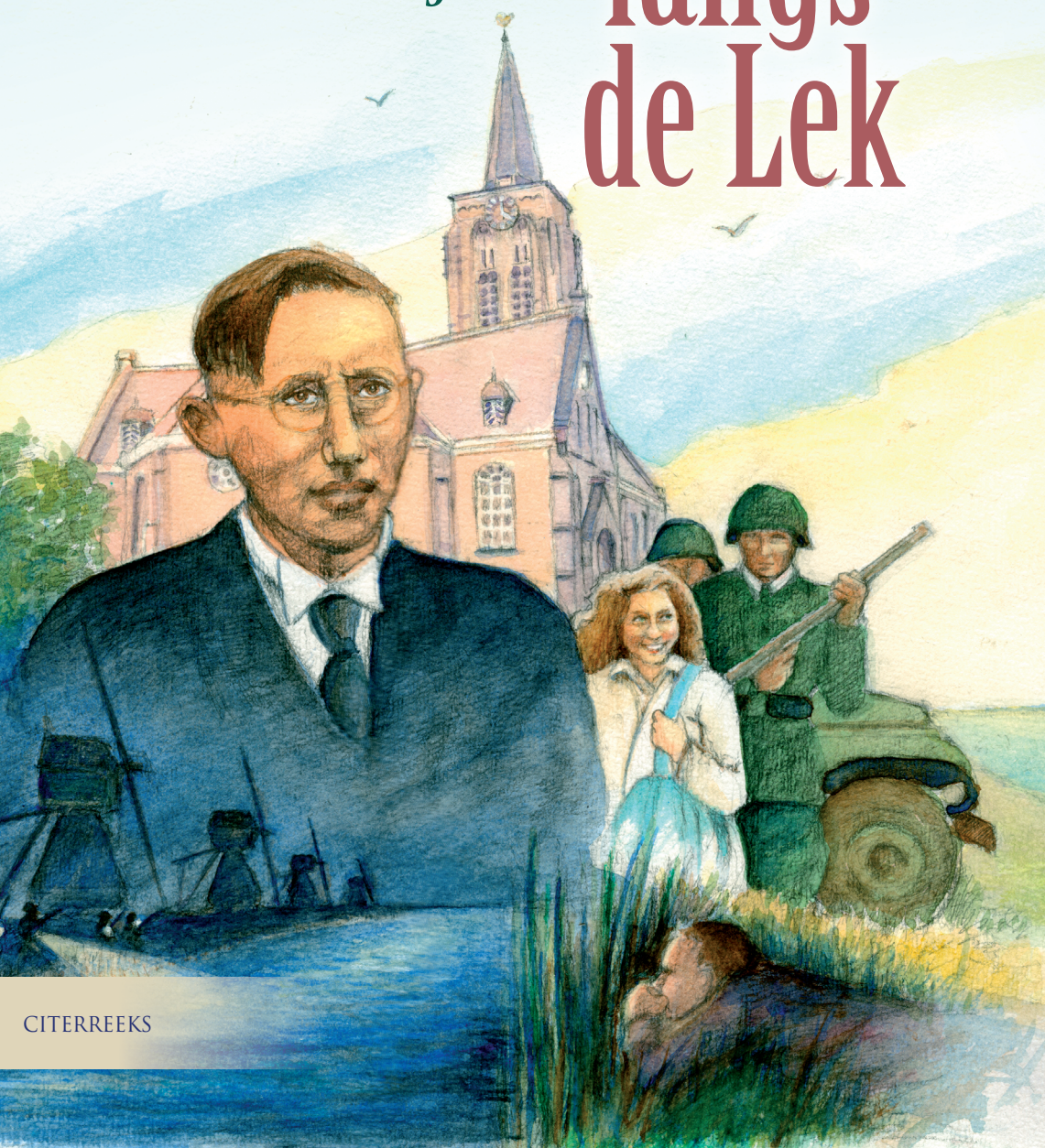

Oorlogstijd langs de Lek

Jan W. Klijn

OORLOGSTIJD LANGS DE LEK

Jan W. Klijn

*Oorlogstijd
langs de Lek*

Citerreeks

Van deze auteur verscheen ook:

De strik ontkomen
Levensstrijd
Rinus de koene strijder
Rinus vindt zijn bestemming
Gert Jan trilogie

Tweede druk, zomer 2009

ISBN 978 90 5977 366 0

NUR 344

© 2009 Citerreeks, Kampen

Omslagillustratie Wenneke Boogaard-Alblas

Omslagontwerp Van Soelen Communicatie

www.citerreeks.nl

www.janwkljn.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Lectori salutem!

Als burgemeester ben je, misschien meer dan de gemiddelde inwoner, geïnteresseerd in de historie van je gemeente. Veelal niet afkomstig uit de streek waaraan je nu verbonden bent ontbeer je kennis over (familie)verbanden en gebeurtenissen die het dorp of de stad hebben gemaakt tot wat het nu is. Je probeert door middel van gesprekken, het lezen van boeken en door af en toe een duik in de archieven deze ‘achterstand’ in te halen. Waardevol in dit kader zijn voor mij dan ook altijd de bezoeken die ik, samen met mijn vrouw, afleg ter gelegenheid van een gouden, smaragden of diamanten huwelijksjubileum. Uit deze gesprekken is er bij mij een beeld gegroeid hoe de oorlogstijd langs de Lek door de mensen is ervaren en welke rol zij daarin hebben gespeeld.

Een waardevolle aanvulling op de beeldvorming van de historie van het jodendorp Groot-Ammers is het voor u liggende boek van Jan W. Klijn.

De schrijver heeft al vele titels op zijn naam staan. Hij is in zijn boeken in staat om met historische gegevens een goed leesbare roman te maken, op het snijvlak van feit en fictie.

Zo ook in *Oorlogstijd langs de Lek*. Een mooi geschreven boek dat voor de bekende in Groot-Ammers vertrouwd overkomt.

De auteur kreeg bij het onderzoek voor dit boek medewerking vanuit de bevolking en dat is te merken. Het boek is gebaseerd op veel historisch verantwoorde feiten en geeft daarom een goede kijk op de oorlogstijd.

Ik weet zeker dat *Oorlogstijd langs de Lek* zijn weg naar de lezer zal vinden in Groot-Ammers, de Alblasserwaard en ver daarbuiten! Ik kijk uit naar het vervolg op dit mooie boek en wens u veel leesplezier.

Gert-Jan Kats

Burgemeester Liesveld

(Liesveld bestaat uit de stad Nieuwpoort en de dorpen Groot-Ammers, Langerak en Streefkerk)

Voorwoord

De wens een boek over de Tweede Wereldoorlog te schrijven leefde bij mij al lang. Ik ben begonnen met een blanke lei, maar na diepgaand spitwerk is er een verhaal ontstaan. Bij dat spitwerk ben ik voortreffelijk bijgestaan door de heer H.P.J. Keukelaar van de Historische Kring Nieuwpoort. Hij heeft me boeken geleend, en met hem heb ik de tekst met regelmaat doorgesproken. De heer en mevrouw Hendrikse uit Groot-Ammers hebben me veel informatie verschaft, evenals de heer Spelt uit diezelfde plaats. De heer en mevrouw Oostenbrug uit Sleeuwijk hebben me het nodige verteld over de hoofdpersoon van dit boek, dominee Oostenbrug. Hen en alle andere personen van wie ik informatie heb gekregen, wil ik daarvoor hartelijk danken.

Het besef leeft sterk bij mij dat de inhoud van dit boek maar een flauwe afspiegeling is van wat er allemaal gebeurd is in het verzet in Nederland. Maar de beschreven gebeurtenissen getuigen van de geest van het gros van de bevolking. Zelfs een dominee nam grote risico's om de bezetter te dwarsbomen. Er zijn staaltjes van moed getoond die met de dood werden bestraft als ze aan het licht zouden komen. Dit boek is bedoeld als een ode aan allen die dit hebben aangedurfd. Hun belangrijkste drijfveer daarbij was hun behoefte mensen in nood te helpen. 'Het jodendorp', zoals Groot-Ammers wel werd genoemd, is daar een goed voorbeeld van.

Jan W. Klijn

1

Groot-Ammers is een slaperig dorp waar vrij veel boeren wonen. De boeren, onder wie grote boeren met veel landerijen, maken het goed en leven betrekkelijk zorgeloos. De arbeiders die het dorp telt, hebben het niet rijk, maar weten daarmee om te gaan. Klagen doen zij dan ook niet snel. Ze bijten zich in magere tijden op de tong, werken lang en hard en gaan gewoon door. Ze zijn vrijbuiters, vinden bedelen beneden hun waardigheid en lopen niet graag in een strak gareel.

De vele kaashandelaren die het dorp rijk is, doen het zakelijk over het algemeen ook best. De hoofdstraat in het dorp langs de Lek wordt gedomineerd door kaaspakhuizen en vierkante, fraai opgetrokken woningen die overeenkomen met de status van de handelaren die erin wonen. Op de kaasmarktdag rijden de brikken met vurige paarden ervoor, vol boerenkazen, overdekt met witte lakens, van heinde en ver af en aan. Dan is het een drukte van belang in het dorp.

Dicht bij de kerk is de kaasmarkt. Op die dag staan er altijd wel een paar mannen onder aan de Kerkstraat gereed om brikken te helpen veilig de steile straat af te komen, en soms ook geduwd er weer tegen op te gaan. Boeren in hun beste blauwe boezeroen mennen behendig hun gerij, maar kunnen niet voorkomen dat er toch zo nu en dan een ongeluk gebeurt. Dat is dan groot nieuws, waar dagenlang over wordt gesproken.

Maar buiten de kaasmarktdag om is Groot-Ammers een relatief rustig, welvarend dorp met anderhalfduizend vlijtige inwoners aan de noordelijke buitenzijde van de uitgestrekte Alblasserwaard, langs de altijd in beweging zijnde rivier de Lek.

In die rust zal weldra verandering komen...

Arie schrikt wakker. Hij wrijft zijn ogen uit, heft zijn hoofd omhoog en luistert scherp. Hij hoort schreeuwende stemmen op de straat voor hun huis. En motorgeronk. De donkergrijze lucht lijkt er vol van. Hij houdt zijn oren gespitst en vliegt uit

zijn krakende bed naar het openstaande dakraam dat schuin in het dak zit. Hij ziet, turend langs de kerk heen, massa's vliegtuigen in de lucht, westwaarts vliegend als donkere schaduwen. Het monotone gedreun van de vliegtuigmotoren overheerst alle andere geluiden.

Arie is zeventien, bijna achttien, en hij weet deksels goed dat de dreiging van een wereldoorlog aanwezig is. Hitler lijkt maar niet genoeg te krijgen van gebiedsuitbreiding, en al jarenlang is hij bezig zich als wereldleider op te werpen. De strategie van de Nederlandse regering is steeds geweest buiten een eventuele wereldbrand te blijven. In de Eerste Wereldoorlog, van 1914 tot 1918, was die strategie succesvol, en daar rekent men ook nu min of meer op. Op deze vroege meimorgen in 1940 lijkt het echter anders te gaan lopen.

Arie's hart slaat sneller wanneer hij de harde stemmen vanaf de straat hoort, die tot in zijn slaapkamer doordringen. Hij is boerenknecht en om halfzes moet hij present zijn op de kapitale boerderij in het Achterland, bij de boer voor wie hij werkzaam is.

Het is vrijdagmorgen 10 mei 1940, en de politieke situatie is heel onzeker. Eventjes duikt Arie weer onder de warme dekens, maar hij is veel te onrustig om te blijven liggen. Opnieuw springt hij met een bons op het koele, bruine zeil. Met alleen zijn ondergoed aan schiet hij in zijn blauwe ketelpak¹, trekt grijze, gebreide sokken aan zijn grote voeten en roffelt de smalle houten trap af naar de benedenverdieping. Hij roetsjt in zijn gele klompen. Via de achterdeur rent hij de steile stenen trap op die naar de Lekdijk leidt. Tot zijn verbazing treft hij daar ook zijn vader en moeder aan, tussen tientallen bewoners van Sluis. Ook lopen er bewoners van de Voorstraat rond. Sommigen nog in nachtkledij, anderen met blote voeten in het schoeisel dat ze dragen. Met sombere gezichten staart men dicht gegroepeerd

1) overall

naar het zuiden, waar het dreigende gedreun van de laag overvliegende vliegtuigen vandaan komt.

‘Misschien wel honderd vliegtuigen,’ veronderstelt een van de kijkers; een lange, broodmagere man. ‘Dat zijn de moffen. We zitten in de oorlog, zeker te weten,’ vervolgt hij, en hij wrijft zich zenuwachtig door zijn grijze haren.

‘Honderd? Méér, man, véél meer,’ doet een ander een beetje geringschattend. Het is een kort dik mannetje dat er ongewassen en met een stoppelbaard bij staat. ‘Eerder tweehonderd.’ Zijn hemd hangt buiten zijn bruine ribbroek, zijn dikke buik puilt eroverheen.

‘Misschien vliegen ze naar Engeland,’ wordt er geopperd. ‘Die kant gaan ze in ieder geval op.’ De spreekster is een jonge vrouw. Ze draagt een verschoten peignoir. Haar lange, gitzwar-te haren hangen los. Haar opmerking oogst bijval, want dat zou een belangrijk lichtpuntje zijn. Er wordt gemakshalve aan voorbijgegaan dat het dan daar in Engeland oorlog zou betekenen. Zoals dat vrijwel bij iedereen en overal gaat, denkt men eerst aan zichzelf. Ook op het stille dorp Groot-Ammers.

‘Engeland? Dan zouden ze veel hoger vliegen,’ doet de lange magere een beetje minachtend. ‘Nee, die vliegen niet zo ver meer, wat ik je brom.’ Zenuwachtig schraapt de spreker zijn keel.

‘Pa, denkt ú dat het oorlog wordt?’ Arie staat dicht bij zijn ouders. Hij voelt een vreemde opwinding door zijn pezige lijf gaan. Iets van het vaste weten dat de dagelijkse sleur doorbroken zal gaan worden, en dat hij daaraan deel zal gaan hebben.

Vader is breedgeschouderd. Hij werkt bij een kaashandelaar op Sluis, het verlengde van de Voorstraat in de richting van Streefkerk. Hij krabt zijn halfkale hoofd en licht zijn verschoten pet op. ‘Dat zou wel eens waar kunnen zijn, jongen. We moeten afwachten, maar dit ziet er volgens mij niet best uit.’ Even blikt hij naar zijn zoon, die iets langer is dan hijzelf. Dan richten zijn ogen zich weer naar de langzaam lichter wordende lucht. Het

motorgedreun wordt minder. De meeste laagvliegende vliegtuigen lijken voorbij te zijn.

‘Geloof me, dit betekent oorlog voor ons land. Die rotmoffen gaan ons deze keer niet voorbij.’ Het is Voorspuij, een gezette kaashandelaar van even vijftig, die spreekt. Hij is volledig gekleed en draagt een net blauw kostuum. Zijn gladgeschoren, rode gezicht staat heel bezorgd. Het is voor het eerst dat hij zijn stem laat horen. Hij heeft gezag in het dorp. Door zijn woorden, waarin zekerheid doorklinkt, wordt de sombere stemming onder de anderen nog meer gedrukt. Het is intussen halfzes in de morgen. Zwigend gaat men uiteen. Weldra is de op dit punt aan weerszijden bebouwde Lekdijk leeg. Binnenskamers wordt er doorgepraat, vol zorg en angst.

Arie eet snel twee dikke bruine boterhammen, belegd met oude kaas. Die vindt hij het lekkerst. Dan haast hij zich via de Kerkstraat op de fiets naar het Achterland. Hij rijdt over de smalle, onverharde Molenkade langs de vier molens zuidwaarts. Rechts van hem loopt de rechte, brede boezem, die uiterst belangrijk is voor de waterhuishouding in de Alblasserwaard. Normaliter speurt hij al fietsend naar vogels en nesten in de dikke, hoge rietkraag. Niet nu. Hij spoedt zich diep in gedachten voorwaarts, naar zijn broodheer.

Bij de vierde molen, het einde van de Molenkade, slaat hij links af het Achterland in. Ook deze rechte, smalle weg is onverhard, maar goed berijdbaar in de zomer. In de herfst en de winter is dat wel anders.

Arie’s gedachten buitelen over elkaar heen, en voordat hij er erg in heeft, arriveert hij bij de kapitale boerderij van boer Den Besten, zijn baas. Met een vaart rijdt hij het erf op. Het witgele grind spat alle kanten op. Hij treft er een bezorgde boer en boerin aan. Ze staan naast elkaar buiten, voor de hoge hooideur aan de zijkant van de stee. Hun ogen zoeken ongerust het nu lege luchtruim af.

‘Niet best, Arie,’ zegt de korte, brede boer somber. Hij haalt

zijn hand werktuigelijk door het roodkleurige vlashaar. 'Ik ben bang dat het mis is. De mof is ons land binnengevallen.'

De boerin heeft tranen in haar ogen. Ze zegt niets, maar haar blik staat droevig en bezorgd. Ze hebben twee kleine kinderen, een jongen en een meisje, die nog liggen te slapen.

Arie heeft een beste baas aan de boer, die de stee erfde van zijn overleden ouders. Zijn slanke vrouw, die een kop boven haar man uitsteekt, komt uit Leerbroek en is de dochter van een herenboer. Ze draagt een gekleurd schort en staat hoog op haar benen. Ja, geld trouwt geld. Als dat ooit opging, is het wel hier het geval.

Arie maakt zich daarover niet druk. Hij houdt van het boerenleven en heeft het best naar zijn zin. Een mens moet iets doen voor de kost, en als je de vele werkuren niet telt, heeft hij een vrij leven. Hij verkeert veel buiten, in de vrije natuur, en is verzekerd van vast werk. En de boer is blij met hem en betaalt hem goed. Arie is jong en sterk, dus het zware werk doet hem lichamelijk niets. Het omgaan met het vee, en dan vooral met het paard, is voor Arie een dagelijks terugkerend genoeg. Het landleven boeit hem meer dan wat ook. Dat oorlogsomstandigheden hierin verandering kunnen brengen, daar zal hij achter komen.

'Neem me niet kwalijk dat ik wat later ben, Den Besten, maar bij ons op de dijk stond veel volk, en ik heb staan luisteren naar wat ze te zeggen hadden over al die vliegtuigen die zo laag overvlogen.'

'Geeft niet, Arie. En, wat dachten zij? Denken ze op de dijk ook aan oorlog?'

'De een wel, de ander niet. Iemand opperde Engeland als mogelijk doel, maar Voorspuij wist bijna zeker dat het ons land betrof.'

'Voorspuij? Nou, als die het zegt, moet je er maar op rekenen dat het zo is. Die weet zijn weetje wel. Ik vermoedde het trouwens ook al.' De boer is somber. Gedrieën kijken ze automatisch opnieuw naar de langzaam helderblauw wordende lucht,

waarin een paar witte wolkjes drijven. In de verte roept een grutto, en meerkoeten maken ruzie in de brede wetering voor de boerderij. Het bruine paard kijkt ongeduldig achterom. De zesjarige ruïn staat al voor de melkwagen ingespannen. Hij schraapt met zijn voorbeen over het grind en schudt zijn hoofd om de vliegen te verjagen. Ook het zwart-witte keffertje loopt driftig heen en weer en kijkt zenuwachtig of ze nog niet vertrekken. ‘Ga maar naar binnen, vrouw. Wij gaan melken. Houd je maar rustig. We kunnen toch niets aan de situatie veranderen. Hier zijn geen doelen voor soldaten. Van oorlogstonelen zullen wij dus wel niet veel merken. Rijd jij, Arie?’

De kapitale boerderij staat aan de zuidzijde van de weg, ongeveer driehonderd meter van de Molenkade vandaan. De boer loopt de oprijlaan af, kruist te voet de onverharde weg die van oost naar west loopt en opent het van wilgenslieten in elkaar getimmerde hek zodat het gerij erdoor kan. Arie stuurt er behendig doorheen en vuurt met klikjes van zijn tong het paard aan. De boer sluit het hek en klimt naast Arie op de bok. Het voertuig helt even over door zijn gewicht. Vrolijk keffend rent de hond naast het lichte tweewielige gerij voort, terwijl hij steeds even opkijkt naar het op en neer gaande paardenhoofd. De glimmende ijzeren melkbussen botsen constant tegen elkaar aan, een vertrouwd geluid. Een dertigtal zwartbonte koeien staat een kilometer noordwaarts dicht bijeen, ongeduldig wachtend om gemolken te worden. Ze zijn weer rustig, maar maken rare sprongen toen enkele uren terug de zwerm vliegtuigen overvloog. Hun uiers zijn zwaar van de opgehouden melk. Boer Den Besten heeft een kamp land noordwaarts in de richting van de Lek; de rest van zijn weilanden ligt zuidelijk achter de boerderij. Die richting op is in de verte de kerktoren van het dorp Otteland te zien.

Tijdens het melken wordt er niet gesproken. Den Besten en Arie zitten op het houten blok, het hoofd tegen het warme koeienlijf gedrukt. De melk spuit met zo veel kracht in de zinken emmers dat er een laag wit schuim op ligt. De emmers han-

gen een beetje scheef en zitten geklemd tussen de sterke benen van de beide mannen. Houten klompen beschermen hun voeten tegen een pijnlijke ervaring wanneer de koe erin slaagt er met zijn poten op te komen. Om de achterpoten van de koe zit een touw gesnoerd. De lange staart is eraan ontsnapt en slaat zo nu en dan tegen het hoofd van de melker.

Het melken is routinewerk. De gedachten zijn elders. De boer overpeinst wat oorlog kan gaan betekenen voor zijn stee en zijn gezin, en de knecht voelt een constante opwinding die hem voordien vreemd was. Inwendig voelt hij een wrevelig verzet tegen de brutale invallers, hoewel in de Alblasserwaardse polder nu nog niets van hen merkbaar is. Zijn felle aard haat overheersing. Hij kan slecht tegen barse bevelen. In goed overleg, prima, maar zonder commentaar moeten gehoorzamen, onredelijke bevelen moeten opvolgen omdat de ander nu eenmaal hoger staat dan hijzelf? Nee, daar moet hij niets van hebben.

De warme melk in de zinken emmer schuimt deze morgen meer dan normaal. Het geluid van de witte melkstralen is heftiger doordat zijn sterke handen vertolken wat er in zijn hoofd rondspookt. Narrig roept hij de koe tot de orde wanneer die hem tracht te trappen, door het touw om de achterpoten nog strakker aan te snoeren. Hij heeft er deze keer geen erg in dat zijn hardhandig melken de oorzaak is van het ongenoegen van het beest.

Oorlogstijd langs de Lek

Als in mei 1940 de oorlog een feit is, is dominee Oostenbrug als jonge predikant beroepen in Groot-Amers. Hij is met zijn gezin komen wonen in de pastorie, direct naast de statige kerk van het dorp. In korte tijd krijgt hij de bijnaam 'De Zwarte', als hij, al fietsend door de omgeving, zijn kerklenden bezoekt. De veranderingen die de oorlog met zich meebrengen laten ds. Oostenbrug niet ongemoeid en al snel is hij betrokken bij kleine verzetsacties. Dit groeit uit tot een heuse verzetsgroep, waaraan ook boerenknecht Arie Kok en andere jonge mannen en vrouwen uit het dorp hun steentje bijdragen. Grote acties, gevaarlijke omstandigheden en slimme ontmoetingen blijken soms vervelende consequenties te hebben. Maar gelukkig weet Ds. Oostenbrug raad!

Jan Klijn schreef met deze roman een historisch verantwoorde uitgave, gebaseerd op waargebeurde verhalen. Het is zijn vijftiende uitgave, waarbij zijn eigen Alblasserwaard en de mensen in Groot-Amers en omgeving centraal staan.

Het vervolgdeel op deze uitgave is getiteld *Overwinning*.

ISBN 978 90 5977 366 0 / NUR 344

9 789059 773660

www.citerreeks.nl